

**İSLAM HUKUKUNDA VE OSMANLI UYGULAMASINDA
KOCA ŞİDDETİNE KARŞI KADININ BAŞVURABİLECEĞİ
HUKUK YOLLARI**

*The Legal Remedies in the Islamic Law and in the Practices within the
Ottoman Empire that may be resorted by Women against Husband Violence*

Nevin ÜNAL ÖZKORKUT*

ÖZ

Kadına yönelik şiddet, neredeyse her dönemde ve birçok yerde görülen, zaman içerisinde önlenmesi yönünde tedbirler alınmakla birlikte halâ devam eden önemli bir sorundur. Mahkeme kayıtları ve arşiv belgeleri, Osmanlı toplumunda da aynı sorunun yaşandığına ilişkin çarpıcı örnekler içermektedir. Klasik dönemde, şiddetin herhangi bir türüne maruz kalan kadın, kocasından şartlı talâk ya da muhâlaa yoluyla ayrılabilir; kocasını kadına şikâyet edip cezalandırılmasını sağlayabilir. Ama koca iradesinden bağımsız olarak, kadından şiddet gerekçesiyle boşanma talep edemez. Osmanlı hukuku kadına bu imkânı ancak 1916 yılından itibaren tanımaya başlamış ve önce ekonomik şiddet, sonra da kötü muamele ve geçimsizlik, kadının evlilikten kurtulabilmesine olanak sağlayan nedenler olarak dikkate alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şiddet, İslam, Osmanlı, evlilik, boşanma

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.
E-mail: nevinunalozkorkut@yahoo.com.

ABSTRACT

Violence against women, despite the measures taken for its prevention in time, is an ongoing important problem encountered in almost every period and in many places. Court records and archive documents point out striking examples with regard to the fact that the Ottoman society experienced this problem as well. In the classical period, a woman exposed to any kind of violence was able to separate from her husband by means of conditional divorce or divorce through payment, and ensure that her husband was punished, by filing a complaint to the kadi. On the other hand, if the husband did not have any will, she could not demand a divorce from the kadi on the grounds of violence. The Ottoman laws started to provide this opportunity for women as of 1916, and considered economic violence at first and then ill-treatment and incompatibility as the reasons that enabled women to get rid of marriage.

Keywords: Violence, Islam, Ottoman Empire, marriage, divorce.

Giriş

İnsanlık tarihinin bilinebilen her döneminde, güçlünün güçsüz üzerindeki gövde gösterisi olan şiddetin en sık görüldüğü alanlardan biri de kadın-erkek ilişkileridir. Kadının bedeni ve ruhu üzerindeki güç kullanımı, kadın-erkek eşitliğini reddeden, kadını erkekten bağımsız bir birey olarak değil, erkeğe tabi, onun mülkiyet alanına dahil bir “şey” olarak gören “erkek” iradenin en vahim tezahürüdür. Şiddet, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik olabilir, ölüme kadar varabilir.

Tarihin en ilkel dönemlerinden bu güne değin, kadına tahakkümü doğal hak olarak görme düşüncesi, bazı toplumlarda ve daha özeldede bazı bireylerde törpülenmiş olsa da, hayatın diğer alanlarındaki uygarlık düzeyinin artışından bağımsız olarak, birçok yerde ve birçok erkekte varlığını sürdürmektedir. Kadınlar, doğdukları andan itibaren hayatlarının her aşamasında babalarının, erkek kardeşlerinin, kocalarının, sevgililerinin ve hatta hiçbir bağları bulunmayan erkeklerin şiddetine maruz kalmakta ve bazıları bu nedenle hayatlarını kaybetmektedir. Üstelik gerek uluslararası hukukta, gerek devletlerin kendi iç hukuklarında şiddeti önlemeye yönelik atılan adımlara, alınan tedbirlere rağmen, kültürel, dinsel, bölgesel farklılıklara bağlı olarak farklı oranlarda olmakla birlikte, erkeğin kadın üzerindeki baskısı artarak devam etmektedir.

1993 tarihli, Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge'nin¹ 1. maddesinde, tehdit, zorlama, özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma dahil olmak üzere, kadına fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme sonucu doğurması muhtemel olan cinsiyete dayalı her tür eylem şiddet olarak tanımlanmıştır. 2. maddede ise fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddetin neleri içerdiği sıralanmış; bu çerçevede dayak, hırpalama, taciz, tecavüz gibi eylemler sayılmış ve "bunlarla sınırlı olmaksızın" ifadesine yer verilerek suretiyle de benzeri farklı eylemlerin şiddet tanımı dışında bırakılma ihtimalinin önüne geçilmiştir.

Bildirge'de, açıkça ekonomik şiddetten bahsedilmemekle ve kadına yönelik şiddet denildiğinde, öncelikle fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet akla gelmekle birlikte, ekonomik şiddet de, yukarıda da değinildiği üzere, cinsiyete dayalı güç gösterisinin sık görüldüğü alanlardan biridir.

Bu çalışmada, güncelliğini hiç kaybetmeyen "kadına yönelik şiddet" sorununun evlilik içi şiddet boyutuna, İslam hukukunun, evlilik içi şiddete maruz kalan kadına sunduğu imkanlar ve hukuk tarihimizin çok önemli bir bölümünü oluşturan Osmanlı Devleti'ndeki görünümü çerçevesinde bakılacaktır.

İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Şiddet Gören Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları

Genel Olarak

Uygulamaya bakıldığında, birçok yerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de, koca şiddetinin değişik biçimlerde tezahür ettiği görülmektedir. Şer'iyye sicilleri ve arşiv belgelerindeki örnekler, çoğunlukla fiziksel şiddete, belli ölçüde de ekonomik şiddete ilişkindir. Ancak unutmamak gerekir ki, fiziksel şiddet çoğu zaman başta psikolojik olmak üzere şiddetin farklı türlerini de beraberinde getirmektedir.

Aşağıda öncelikle Kur'an'ın fiziksel şiddet konusundaki hükmüne değinilecek, daha sonra da İslam hukukunda şiddete maruz kalan kadının başvurabileceği hukuk yolları ve Osmanlı uygulaması incelenecektir.

---

¹ *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Derleyenler: Gökçeççek Ayata/Sevinç Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.182-186.

Kur'an'ın Evlilik İçi Fiziksel Şiddet Konusundaki Yaklaşımı

Allah'ın bazısını bazısına üstün kılması ve onların kendi mallarından harcaması nedeniyle erkeklerin, kadınlar üzerinde sorumlu gözetici olduğunu belirten ve erkeğe itaat ettiği takdirde kadın aleyhine bir davranışı onaylamayan Nisa Suresi'nin 34. ayetinde, “nüşûz”undan korkulan kadına uygulanacak aşamalı müeyyideler sıralanmıştır. İlk iki yaptırım, kadına önce öğüt verilmesi, sonra da yatakta yalnız bırakılmasıdır.² Ayetin Türkçe meallerine bakıldığında, birkaç istisna dışında hemen hemen tamamında, üçüncü müeyyide “hafifçe dövün”, “hafifçe vurun” olarak çevrilmiştir. Sayıca az olan diğer meallerde ise dayak yerine, “evden uzaklaştırma” tercih edilmiştir.³ Örneğin Öztürk, ayetteki, “fadribû” emrinin dövmekle ilgisinin bulunmadığını; “bulunduğu yerden uzaklaştırmak”, “yolculuğa çıkarmak” anlamlarına geldiğini belirtmekte ve Peygamberin de, iffete iftira olayında Hz Aişe'yi, vahiy ile aklanıncaya kadar baba evine gönderdiğini örnek göstermektedir.⁴

Ayetteki “darabe (fadribû)” kelimesinin birçok farklı anlamı bulunduğunu belirten ve bunların hepsini çalışmasında sıralayan Okuyan da, kelimenin Kuran'daki kullanımlarından, kadının dövülmesine ilişkin bir emrin bulunduğu anlamının çıkarılamayacağını; Nisa 34'teki kullanımın, kelimenin anlamlarından biri olan “yolculuğa çıkmak” olabileceğini ifade etmektedir.⁵ Okuyan, -darabe sözcüğünün dövmek olarak anlaşılması durumunda- ayetteki kademeli yaptırımlar arasında öğüt vermek ve yatakları ayırmaktan (ya da yatakta ayrılmak) sonra dayağın gelmesinin anlaşılır bir şey olmadığını belirtmektedir.⁶

Ayetin Türkçe meallerine bakıldığında, ayette geçen “nüşûz” sözcüğünün, itaatsizlik, serkeşlik başkaldırmak, hırçınlık, sadakatsizlik,

² <http://www.kuranmeali.org>.

³ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut Yayını, İstanbul 2013, s.388; Ayrıca bkz, Bayraktar Bayraklı, Edip Yüksel, <http://www.kuranmeali.org>.

⁴ Öztürk, s.388.

⁵ Mehmet Okuyan, “Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXIII, Samsun 2007, s.120, 122.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/view/5000073412/5000067671> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2015)

⁶ Okuyan, s.119-120.

iffetsizlik, kötü niyet şeklinde çevrildiği görülmektedir.⁷ Bulaç, Türkçe anlamı, itaat sınırlarını aşmak olan sözcüğün, eşlerden birinin cinsel kıskançlık uyandıracak uygunsuz davranışlarda bulunması anlamına da geldiğini; bu durumun Nisa 34’te kadın, Nisa 128’de de erkek için geçerli olduğunu belirtmektedir.⁸ Sözcüğün burada sadece kadına yönelik bir davranış biçimi olarak görülmemesi gerektiği; kadının nüşûzunun “eşine isyan ve itaat görevini yapmayıp, büyüklük taslaması”; erkeğin nüşûzunun ise “eşine vurması, ona eziyet etmesi” şeklinde yorumlandığını belirten Okuyan da, Nisa 34’teki serkeşlik /karşı gelmek fiilinin de, bir suç olmadığı görüşündedir.⁹

Bulaç, ayetteki “size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın” cümlesiyle, erkeğin karısına eziyet amacıyla vurmasının yasaklandığını ifade etmektedir.¹⁰

Aktan da, Nisa 34’te kocaya verilen tedip hakkının kötüye kullanılmasına, kadının koca tarafından haklı olmayan sebeplerle rencide edilmesine şer’i müsaade bulunmadığını belirtmektedir.¹¹

Eşinden Şiddet Gören Kadının Başyurabileceği Hukuk Yolları

İslam Hukuku evliliğe son verme yetkisini esas itibariyle kocaya vermiştir. Tek taraflı irade beyanıyla evliliği bitirme imkanına sahip olan erkek, herhangi bir gerekçe ileri sürmeksizin ve yargı kararına ihtiyaç duymaksızın karısını boşayabilir (talâk). Kadın ise, ancak kocası izin vermişse, belirli şartlar altında talâk yetkisi kullanabilir (tefviz-i talâk¹²).

Osmanlı Devleti’nde, klasik dönemde, kadının mutlu ve huzurlu olmadığı, sürdürmek istemediği bir evliliği sona erdirebilme yolları çok

⁷ <http://www.kuranmeali.org>.

⁸ Ali Bulaç, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı*, Birim Yayınları, İstanbul t.y. , s. 405.

⁹ Okuyan, s.122.

¹⁰ Bulaç, s.59, dn.9.

¹¹ Hamza Aktan, “İslâm Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s.416.

¹² Kocanın eğer isterse talâk yetkisini nikah anında ya da daha sonra karısına vermesi demek olan tefviz-i talâk, sık uygulanmış bir yöntem değildir. Bu yetkiyi daha ziyade padişah kızlarının kullanabildiği görülmektedir. Sultan Vahdettin’in kızı Fatma Ulviye Sultan’a, Sadrazam Tevfik Paşa’nın oğlu İsmail Hakkı Bey ile nikahı anında bu yetki verilmiştir. M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1985, s.111, dipnot: 90. Fatma Ulviye Sultan, Kurtuluş Savaşı’nda Kuvâ-yı Milliye’ye katılmak üzere kendisine dahi haber vermeden Anadolu’ya geçen kocasını nikah anında almış olduğu talâk yetkisine dayanarak boşamıştır. Geniş bilgi için bkz. Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998, s.211 ve s.643,dipnot 33 .

kısıtlıdır. Kadının, kocanın iznine ihtiyaç duymadan başvurabileceği yollardan bir tanesi, küçük yaşta babası ya da baba yanından dedesi dışındaki biri tarafından evlendirilen kadının bülûğ çağına geldiğinde evliliğin feshini hakimden talep edebilmesidir (bülûğ muhayyerliği). Diğeri ise kocasının cinselliği engelleyen sorunları bulunduğu takdirde (iktidarsızlık gibi), kadının mahkemeye başvurarak evliliğin sonlandırılmasını isteyebilmesidir (kazâî boşanma/tefrik). Eşlerden birinin, genellikle de -erkeğin zaten talâk yetkisi olduğundan- kadının belli nedenlerle mahkemeye başvurup, ayrılmayı talep etmesi yolu olan tefrik (kazâî boşanma) yetkisinin kapsamı, Hanefî mezhebi içindeki hakim görüş çerçevesinde Osmanlı Devleti'nde uzun süre dar tutulmuş; yukarıda belirtildiği üzere sadece kocanın cinsel birleşmeye engel rahatsızlığı nedeniyle mümkün olabilmektedir.

İlk kez 1916'da kadının tefrik yetkisinin kapsamı biraz genişletilmiş; nafaka temin etmeden evi terkeden veya zührevi ya da bazı cilt hastalıkları bulunan kocadan ayrılabilme imkanı sağlanmıştır.¹³

Kötü muamele, geçimsizlik gibi nedenlerle tefrik hakkı, Hanefî ve Şafî mezhebinde kabul edilmemiştir. Maliki ve Hanbeli mezheplerinde ise, kadına bu hak tanınmıştır. Maliki mezhebine göre, bu nedenle yargıya başvuran kadın iddiasını ispat ettiği takdirde, hakim tefrik kararı verir; ispatlayamadığı takdirde ise hakim, tarafların yakınları arasından, onları uzlaştırmak üzere iki hakem tayin eder. Uzlaşmanın mümkün olmadığı durumlarda, hakemler tarafından, koca kusurluysa vekâletine ihtiyaç duyulmaksızın talâka; kadın kusurluysa muhâlaaya karar verilir.¹⁴

Klasik dönemde, kadının şiddet gördüğü evlilikten kurtulma yollarından biri "şartlı boşanma", diğeri de "muhâlaa"dır. Ama her ikisinde de evliliğin sona ermesi kocanın iradesine bağlıdır. Bu yollardan şartlı boşanma, evliliğin, kocanın boşanma iradesini gelecekte olması muhtemel bir olaya bağlanmasıyla sonlanmasındır. Kocasından dövüldüğü için evi terkeden kadının eve tekrar dönmesini sağlamak gayesiyle kocanın, kadını bir daha

¹³ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s.147-148; Mehmet Âkif Aydın "Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma "Tefrik" ", *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.s. 33; Halil Cin/Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya 2011, s.441.

¹⁴ Hakeme gidilmesini kabul eden Hanefî ve Şafî mezheplerine göre ise, talâk için hakemlerin kocadan vekâlet almaları gerekmektedir. Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s.46-47.

dövmesi durumunda, evliliğin sona ereceğini vadetmesi mümkündür. Böyle durumlarda bu vaade rağmen dayak yiyen kadın, mahkemeye başvurarak evliliğin sona ermesini sağlayabilir.¹⁵

1637 tarihinde, Yani v. İstemad adlı zimmi, sürekli olarak hilâf-ı şer darb ettiği karısı Yasemin bt. Andriye'nin boşanmak istemesi üzerine, ona bir daha şiddet uygularsa evliliğin ayırıcı boşanmayla biteceği konusunda şartlı talâk beyanında bulunmuştur.¹⁶ Bir başka olayda, kendisini darb ederse boşanmış sayılacaklarını taahhüt eden kocası İbrahim'in şiddetine maruz kalan Hatice, İbrahim'in tüm bunları inkar etmesi üzerine durumu tanıklarla ispat etmek durumunda kalmıştır.¹⁷ Kocanın şartlı talâkı inkar etmesi durumunda, kadın iddiasını tanıklarla ispatlayamazsa, evlilik sona ermeyecektir. Örneğin, 1646'da Antep'te meydana gelen bir olayda, kocası Mehmed'in, kendisini bir daha darp ederse üçlü talâkla boşanmış sayılacağını belirtmesine rağmen dövmeye devam etmesi üzerine mahkemeye başvuran Raziye, iddiasını ispat edemediğinden boşanamamıştır.¹⁸

1662 tarihli bir başka olayda, Veli Beşe, içki içtiği, iki yıldır nafakasını sağlamayı ihmal ettiği ve eziyet ettiği karısına, bir daha içki içmeyeceğine dair şartlı talâk taahhüdünde bulunmuştur.¹⁹

Bir diğer yol olan muhâlaa ise eşlerin, kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında anlaşma ile boşanmasıdır. Bu boşanma türünde kadın kocasından alacağı mehirden ya da nafakadan vazgeçmek veya kocaya maddi değeri olan bir şey vermek suretiyle onu boşanmaya razı eder. İslam hukukunda evlenme ve boşanmada, eda ehliyetinin ilk iki unsuru yani temyiz kudreti ve bülüğa ermek yeterli görünürken, muhâlaada kadın

¹⁵ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", *Osmanlı*, C.5, Yeni Türkiye Yayını, İstanbul 1999, s.446.

¹⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, Galata 90, C.40; Sayfa:401, Hüküm No:536, Orijinal Metin No: (80b-2)

¹⁷ İstanbul Kadı Sicilleri, Bab 54, C.20, Sayfa:188, Hüküm No:205, Orijinal Metin No: (33a-3) Benzer bir olay da, kendisini bir daha dövürse üçlü talâkla boşanmış olacaklarını vadeden Hamza'nın, sözünü tutmayarak dövmeye devam etmesi üzerine boşanmanın gerçekleştiği, ama Hamza'nın hala kendisini rahatsız etmeye devam ettiği gerekçesiyle mahkemeye başvuran Emine, Hamza'nın şiddet uyguladığını inkar etmesi üzerine tanık ifadeleriyle şiddete maruz kaldığını ispat etmek durumunda kalmıştır. İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüb 19, C.24, Sayfa:319, Hüküm No: 386, Orijinal Metin No: (70a-1) (1620)

¹⁸ Havva Selçuk, "Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (Karefad)* 1(1), s.112.

¹⁹ İstanbul kadı Sicilleri, Eyüb03, C.28; Sayfa, 247; Hüküm No: 252; Orijinal Metin No:(55b-1)

malvarlığı üzerinde tasarruf edeceğinden tam eda ehliyetinin üçüncü unsuru olan rüşt şartını da gerçekleştirmiş olması gerekir.²⁰

Uygulamaya bakıldığında muhâlaanın yürümeyen evliliklerden kurtulabilmenin etkin bir yolu olarak sıkça kullanıldığı görülmektedir.²¹ Örneğin 1583'te, muhâlaa yolu ile ayrıldığı karısı Kamer tarafından mehrini ve giysilerini vermediği için dava edilen Receb'in, mahkeme huzurunda, aralarında geçimsizlik bulunan karısını dövdüğünü ve eğer kadın kaçarak kurtulmasa idi öldürebileceğini beyan ettiği görülmektedir.²²

Benzer şekilde, 1718'de, Konya'da mahkemeye başvuran hamile Emine, kendisini sopayla döven kocası Ali'yi şikayet etmiş ve mahkeme Ali'nin cezalandırılmasına karar vermiştir. İki gün sonra yine mahkeme huzuruna çıkan kadın, bu defa kocasının, mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve daha başka sahip olduğu değerli bazı eşyasından vazgeçmesi karşılığında muhâlaaya razı olduğunu bildirmiştir. Kadın, doğacak çocuğu üzerindeki hidâne hakkını kullanacağı yedi yıllık süre zarfında da kocasından bir şey talep etmeksizin masrafları kendisinin karşılayacağını belirtmiştir.²³

Osmanlı erkeklerinin, talâkın kendilerine yükleyeceği mehir veya nafaka borcundan kurtulmak için, talâk yoluna gitmeyerek karılarını muhâlaaya zorlayabildikleri ve bu nedenle kadına fiziksel şiddet uygulayabildikleri görülmektedir. Örneğin 1680'de, kocası tarafından darbedilerek muhâlaaya zorlandığını iddia eden Fatma, mehir alacağını kocası tarafından kendisine ödenmesini talep etmiş; fakat kocasının darbi inkar etmesi üzerine, iddiasını ispatlayacak delil sunamadığından talebi reddedilmiştir.²⁴ 1691 tarihli bir başka olayda ise kendisini darp tehdidiyle muhâlaaya zorlayan kocası Ömer Çelebi'yi kadıya şikayet eden Meryem'in mehir talebi, iddiasını delillerle ispat ettiğinden mahkemece kabul edilmiştir.²⁵

²⁰ Geniş bilgi için bkz., Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988, s.69 vd. Ayrıca bkz., Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s.42-43.

²¹ İstanbul Kadı Sicilleri, Hasköy 10, C.30, Sayfa:44, Hüküm No: 9, Orijinal Metin No: (8-1)/ Sayfa:85, Hüküm No:79; Orijinal Metin No: (47-1)/ Sayfa: 140, Hüküm No: 165, Orijinal Metin No: (94-2)

²² İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar 56, C.9, Sayfa:82, Hüküm No:94, Orijinal Metin No: (17b-4)

²³ Ümit Ekin, "Osmanlı Toplumunda Sıkça Başvurulan Bir Boşanma Yöntemi: Muhâla'a", *Sakarya Üniversitesi Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi 05-07 Mart 2009, Kongre Bildirileri*, C.3, Sakarya 2009, s.122-123.

²⁴ İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüb 90, C.31, Sayfa:273, Hüküm No:289, Orijinal Metin No: (41b-3)

²⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, Bab 54, C. 20, Sayfa:415, Hüküm No:509, Orijinal Metin No: (90a-1)

Bu olayların yaşandığı tarihten çok sonraya, 1860'a ait bir belgeden de, Amasya Sancağı'na bağlı Gümüşhacıköy sakinlerinden Mehmed Çavuş tarafından haksız yere darbedildiği ve onun eziyetlerine tahammül edemediği için Amasya'ya kaçan Asiye Hatun'un, kocasından ayrılabilmek için Sadarete başvurduğu ve bir talâk kağıdı alabilmek için sarfettiği çaba görülmektedir.²⁶

Yukarıdaki bazı örneklerden de anlaşıldığı üzere, İslam hukukunda ve Osmanlı uygulamasında, şiddete maruz kalan kadının evliliği sona erdirebilme yolları sınırlı olmakla birlikte, kendisine şiddet uygulayan kocasını kadıya şikayet ederek "haksız yere" dövüldüğünü söyleyebilme ve kocaya müeyyide uygulanmasını sağlayabilme imkanı bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre, karısına fiziksel ya da psikolojik şiddet uygulayan kocayı kadı öncelikle uyarır. Uyarıyı dikkate almayan, aynı davranışları sürdüren kocaya hapis de dahil olmak üzere tazir cezası verebilir.²⁷ Örneğin 1563'te Üsküdar Mahkemesine intikal eden bir olayda, Kumru bt. Abdullah, kendisini haksız yere demir maşayla döven kocası İskender'i kadıya şikayet etmiştir.²⁸ 1844'te Bursa'da bir kadın, mahkemeye başvurarak, kocasının kendisini sopayla haksız yere dövdüğünü beyan edip, gereğinin yerine getirilmesini talep etmiş ve mahkeme kocaya tazir cezası vermiştir.²⁹ Yine bir başka olayda, sarhoş olup sürekli karısını döven Zülfikar b. Abdullah'ın mahallesinden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir.³⁰ Bir diğer olayda ise Mustafa b. Ahmet'in, karısı İsmihan'ı hukuka aykırı şekilde dövmeyeceğini taahhüt ettiği (hilâf-ı şer vaz olmadıkça darb etmeyeceğine ahidlendiği), kadının isteği üzerine kayıtlara geçmiştir.³¹

1893 tarihli bir belgede, Şerife Düriye adlı kadının, on yılı aşkın bir süreden beri kızı Fethiye Hanım'la evli olan ve evli olduğu bu süre zarfında ona şiddet uygulayan, "her türlü tecâvüzâtta masun olan hukukuna zevciyyet namı altında hilâf-ı marzî-i âlî tecavüzle envâ-ı işkence ile telef-i nefsine kadar teşebbüs eden" Trablusgarb'ta kolağası olan damadı Ali

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.MKT.UM 410/29-1ve 29/2, 12 Zilkade 1276.

²⁷ Aktan, s. 416.

²⁸ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar 26, C.7; Sayfa, 200; Hüküm no:346; Orijinal Metin No: (26b-5)

²⁹ Kurt, s. 446.

³⁰ İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüp 90, C.31, Sayfa,150, hüküm no:113, Orijinal Metin No: (19a-1)

³¹ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar 84, C.10; Sayfa, 212; Hüküm No: 281; Orijinal Metin No:(27b-2)

Nuri'den kızını kurtarmak için oğluyla birlikte Trablusgarb'a gideceğini belirttiği ve oraya varıncaya değin kızı için Devletten koruma talep ettiği ve gereğinin yapılması hususunda Dahiliye Nezareti'nden Trablusgarb Valiliğine bilgi verildiği görülmektedir.³²

Bir diğer örnekte ise 1906'da, Selanik'li Eleni'nin, 20 yıllık kocası Mihail'den iki yıldır şiddet gördüğü ve evden atıldığı, son olarak iki gün önce gece sokakta kaldığı ve polis tarafından anahtarın alınması suretiyle geceyi evde geçirebildiği; kocasının geçimini sağlamadığı, geçimini sağlayacak bir yakını da bulunmadığı için bakımı ve barınmasının sağlanması, kocası razı olmaz ise de boşanmaya zorlanması hususunda gereğinin yapılması için Rumeli Müfettişliğine başvurduğu görülmektedir.³³

Şiddetin ölümle sonuçlandığı olayların mahkeme tutanaklarına yansıyan örnekleri de bulunmaktadır. Örneğin 1524'te, daha önce de başkalarına zarar veren ve bu nedenle ayaklarına bukağı takılan Hamza'nın, bu haliyle gece yatarken karısı Elif'in boğazını sıktığını ve evden ayrıldığını, tekrar dönüp seslendiğinde kadının cevap vermediğini görünce kafasını taşla ezdiğini itiraf ettiği görülmektedir.³⁴

Denizli Redif Tali Taburu binbaşısı Nesib Efendi'nin yargılanmasına dair 1892 tarihli belgeden de, adı geçen şahsın, pazar alışverişinde karısı Halime'yi kırbaçla dövmek suretiyle düşük yapmasına ve ölümüne neden olduğu görülmektedir.³⁵

1917 tarihli bir başka belgeden ise, altı aylık hamile olan karısı Ayşe'yi taammüden öldürdüğü anlaşılan Ahmed'e, Ceza Kanununun 105. maddesi uyarınca verilen idam cezasının, müebbed küreğe çevrildiği anlaşılmaktadır.³⁶

Kadın hakları konusundaki gelişmeler, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte kadının ekonomik yaşamda ön plana çıkması, Tanzimat Döneminde başlayan kanunlaştırma hareketi dahilinde, aile hukuku alanında da kanunlaştırma

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.MKT 129/3, 27.S.1311.

³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TFR.I.ŞKT101/1018, 12 L 1324. Müfettişlik, davanın kilisede görülecek dava olduğunu belirtmiştir.

³⁴ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar 05, C.3; Sayfa, 64-65; hüküm No:41-42;Orijinal Metin No: (5b-3,5b-4)

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO 27/2019, 3 Zilhicce 1309.

³⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO 3216/241145, 19-20 Zilkade 1325.

gereksinimi, evlenme ile boşanma konularında hukuk ve yargı birliğini sağlama gayesi gibi nedenlerle yapılan ve aile hukuku alanında İslam hukuk tarihindeki ilk kanunlaştırma hareketi olan 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi³⁷ ile de tefrik yolları biraz daha genişletilmiş; bu kapsamda kötü muamele ve geçimsizlik de bir tefrik nedeni olarak dikkate alınmıştır.

Sadece Hanefi içtihatlarıyla yetinmeyip diğer üç Sünni mezhebin de içtihatları dikkate alınarak yapılan, ancak kabulünden kısa süre sonra, 1919'da yürürlükten kaldırılan Kararname'de, Maliki içtihadından yararlanılarak kadın lehine getirilen bu çok önemli yenilikle, daha önce, evliliği çekilmez kılan kocasından ayrılabilmesi sadece kocası razıysa mümkün olabilen kadının, bundan böyle kocasının iradesinden bağımsız olarak evlilikten kurtulabilmesinin yolu açılmıştır. Kararname'nin 130. maddesindeki düzenlemeye göre, eşler arasında "nizâ ve şikâk" ortaya çıktığında, kadın (veya erkek) yargıya başvurursa, hakim, aile üyelerinden (yoksa aile dışından) oluşan bir hakem heyeti tayin eder. Hakem heyeti, tarafları dinledikten sonra öncelikle onları uzlaştırmaya çalışır; bu mümkün olmuyorsa koca kusurluysa talâka, kadının kusurlu bulunması durumunda da muhâlaaya karar verilir. Hakem kararları kesindir, itiraz edilemez. Hakem heyeti arasında uyuşmazlık çıktığı takdirde akrabalar veya üçüncü kişiler arasından yeni bir hakem heyeti belirlenir.³⁸

Geçimsizliğin bir boşanma sebebi olarak kabul edilmesi, çok önemli bir yenilik olmakla birlikte, aile üyelerinin, taraflara yakınlığı nedeniyle subjektif olabilecek kararlarına itiraz edilememesinin, beraberinde yeni sıkıntıları getirebilecek bir düzenleme olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Kadının Ekonomik Şiddete Karşı Başvurabileceği Hukuk Yolları

Ekonomik şiddet, kocanın, evin mali kaynaklarının yönetimini elinde tutmak suretiyle kadını sınırlandırması, sindirmesi, cezalandırmasıdır. Parayı, kadını bilgilendirmeden dilediği yere, dilediği biçimde harcaması, kadının yararlanma imkanını kısıtlaması ya da kaldırması, kadının çalışmasına izin vermemesi, kazancına el koyması vb şekillerde olabilir.³⁹

³⁷ Aydın, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, 154 vd; Ebru Kayabaş, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi -Hukuk-ı Aile Kararnamesi-*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2009, s. 14 vd.

³⁸ Aydın, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, s. 260; Kayabaş, s.90-91. Ayrıca bkz. M. Akif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s.445

³⁹ Geniş bilgi için bkz, Emel Memiş, "Ekonomik Şiddet Kapsamında Karşılıksız Emek", *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İç Şiddet*,

Şiddetin Osmanlı Devleti'nde görülen bir türü de, kadının ekonomik açıdan mağdur edilmesidir. İslam hukukunda, kadının ekonomik durumu nasıl olursa olsun, geçiminden kocası sorumludur.⁴⁰ Koca, karısının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli şeyleri sağlamak zorundadır. Kocanın ekonomik gücü iyi olmasına rağmen, karısının nafakasını temin etmekten kaçınması da bir tür şiddettir ve Osmanlı Devleti'nde bu durumdaki bir kadın, Hanefi içtihatları doğrultusunda boşanmayı talep edememektedir.⁴¹ Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıla kadar nafakasız terkedilen kadınların sorunlarının çözümüne yönelik olarak kadılar tarafından, Şafii hukukçular arasından naip tayin edilerek, kadınların bu mezhep içtihadı doğrultusunda boşanabilmesi sağlanmış; ancak, 16. Yüzyılın ortalarından itibaren bu uygulama yasaklanmıştır.⁴² Ancak, nafaka yükümlülüğünü yerine getirmeyen kocaya karşı kadının, yargıya gitme imkanı vardır. Bu durumda hakim, tarafların ekonomik ve sosyal durumlarını göz ederek nafaka miktarını belirler.⁴³

1592'de, üç sene önce evden ayrılan kocası İsa'nın malvarlığından kendisi için nafaka talep eden Nesli Hatun'a nafaka ödenmesine karar verilmiştir.⁴⁴

Kadı gerekirse kocaya nafakayı ödeyene kadar hapis cezası verebilir.⁴⁵ Kocanın mahkemeye getirilemediği durumlarda, dava gıyabında dinlenir. Nafaka kocanın malvarlığından karşılanamadığı takdirde hakim, kadının başka kimselerden borç almasına izin verebilir.⁴⁶ Bu takdirde borç, koca adına alınmış olur.⁴⁷ Ancak, borç verecek kimsenin bulunamaması

Editörler: F. Kaya/N. Özdemir/ G.Uygur, Savaş Yayınevi, Ankara 2014, s.170 vd; Özlem Can Gürkan/Fatma Coşar, "Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri", *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, C.2; Sayı:3, 2009, s.125. hemşirelik.maltepe.edu.tr (Erişim Tarihi: 23.12.2015)

⁴⁰ "Hind-i ganiyyenin nafakası zevci Zeyd üzerine vâcibe olur mu? El-cevap: olur." Hasan Yüksel/Saim Savaş, "Osmanlı Aile Hayatına İlişkin Fetvalar", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s.894.

⁴¹ Diğer üç mezhebe göre ise nafakası temin edilmeyen ve kocasının bilinen bir malı da bulunmayan kadının tefrik hakkı bulunmaktadır. Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s.45.

⁴² Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 116-117. Aydın, konuya ilişkin Bursa şer'iyeye sicillerinden de örnekler sunmaktadır. Bkz, dipnot: 105.

⁴³ Celal Erbay, "Nafaka", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.32, Yıl:2006, s. 282.

⁴⁴ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar 84, C.10; Sayfa, 453; Hüküm No: 843; Orijinal Metin No:(81 a-1)

⁴⁵ Lütfiye Akgül, "İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:19, Sayı:62 (Bahar 2015),s.28.

⁴⁶ Erbay, s. 283.

⁴⁷ Akgül, s.28.

durumunda, kadına borç alma izni verilmesinin fazla bir anlamı kalmamaktadır.⁴⁸ Bu nedenle belirtmek gerekir ki, kadına nafaka takdir etmek ve borçlanmasına izin vermek, her zaman olumlu sonuç doğurmamakta ve bu durumdaki kadınların boşanmayı talep edememesinin doğurduğu eksikliği giderememektedir.

1851'de Sadaret'e hitaben yazılan bir arzuhalde, Fatıma Zehra adlı kadının, işsiz olan, ailesine bakmayan, annesi tarafından kendisine emaneten bırakılan değerli şeyleri de harcayan, boşanmak üzereyken karısını ve küçük çocuğunu bırakarak Cidde'ye giden ve gittikten sonra da bir buçuk yıl boyunca ailesini mağdur etmeye devam eden kocası Mustafa'dan ayrılma talebini dile getirdiği görülmektedir.⁴⁹

Bir başka olayda, Sadık isimli kocanın, karısı Ayşe'yi nafakasız bırakarak başka yere gittiği takdirde, karısını boşamak üzere Seyyid Süleyman adlı kimseyi vekil tayin ettiği görülmektedir.⁵⁰

Şiddetin Farklı Türlerini İçeren Çarpıcı Bir Örnek Olarak Alaeddin Paşazade Celal Bey ile Safiye Hanım Olayı

Kadına yönelik şiddetin Osmanlı Devleti'ndeki çarpıcı örneklerinden biri, 1850'de meydana gelen Alaeddin Paşazade Celal Bey ile eşi Safiye Hanım arasında geçen olaydır. Konuya ilişkin olarak Osmanlı Arşivinden edinilen belgelerden, Celal Bey'in karısına fiziksel ve psikolojik şiddet uyguladığı, hatta karısını öldürtmek istediği anlaşılmaktadır. Tanık ifadeleri, Sivas Meclisi ile Sadaret arasındaki yazışmalar ve Meclis-i Valâ Mazbatasından, Alaeddin Paşazade Celal Bey'in, 12 yıldan beri evli olduğu karısını eve hapsettiği, kimseyle görüşmediği, kadının, kendisi namaz kıldığı bir esnada kapının açık bırakılmasından yararlanarak komşuya sığındığı, daha sonra komşularının ve akrabasının yardımı ile Sivas eski mutasarrıfı Abbas Paşa'nın haremine sığındığı; kendisine, karısını boşamasının teklif edildiği, boşanmayı kabul ettiği takdirde uyguladığı şiddet nedeniyle hapis cezası verileceği; boşamamakta ısrar ettiği takdirde de

⁴⁸ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s.117.

⁴⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.DVN 72/31, 29 Zilkade 1267. 1859 tarihli bir başka belgeden, Esmâ adlı kadının üç seneden beri kendisine ve çocuklarına bakmayan kocası Hüseyin Ağa'nın nafaka yükümlülüğünü yerine getirmesinin sağlanması ya da gereğinin yapılması yönünde talepte bulunduğu anlaşılmaktadır. A.MKT.UM 360/81, 18 Muharrem 1276.

⁵⁰ İstanbul Kadı Sicilleri, İst. 03, C.10; Sayfa, 452; Hüküm No: 693; Orijinal Metin No:(82b-1)

kadının akrabasından birinin yanında yaşayacağı, kendisinin de nafaka vereceği ve Tokat'a gönderileceği kararına rağmen boşanmaya yanaşmadığı ve Tokat'a sürülmesine karar verildiği anlaşılmaktadır.⁵¹

Olayla ilgili olarak, karısına haksız yere şiddet uygulayan kocanın boşanmaya zorlanmasının caiz olup olmadığı sorusu üzerine Fetvahaneden verilen cevapta, karısına “haksız yere” şiddet uygulayan kocayı boşanmaya zorlamaya imkan sağlayan açık bir kural bulunmadığı; ancak kocaya hapis benzeri bir tazir cezası verilebileceği ifade edilmiştir.⁵²

Celal Bey'in karısını boşamamaktaki ısrarı üzerine kendisinin Bolu'ya sürülmesine karar verilmiştir.⁵³ Safiye Hanım'ın, Sadarete sunduğu 26 Şubat 1850 tarihli dilekçesinde, kocası tarafından evli oldukları 12 yıl boyunca bir odaya hapsedildiğini; delici ve kesici aletlerle işkenceye maruz kaldığını; komşu ve akraba olan kadınlarla dahi görüştürülmediğini; aynı konak içinde yaşamasına rağmen ölüm döşeğindeki babasını görmesine bile izin verilmediğini anlatmıştır. Sivas'ta kalırsa kocasının kendisini öldürtebileceğini belirten kadın, can güvenliği için boşanmasının ve İstanbul'a gitmesinin sağlanmasını istemiştir.⁵⁴

Celal Bey'in, karısını öldürmeleri için parayla adam tuttuğuna ilişkin tanık beyanları ve yakalanan adamların ifadeleri üzerine bu defa Celal Bey'in Niş'e sürülmesi; kadını öldürmeye teşebbüs eden adamlara da fiillerinin ağırlığına göre 2 ilâ 7 yıl arasında kürek cezası verilmesi hususu Meclis-i Valâ'da görüşülmüş olmakla birlikte;⁵⁵ öldürmeye teşebbüs eyleminin, kadının Sivas mutasarrıfı Mehmed Münib Paşa'nın konağındaki ikameti esnasında gerçekleşmesi ve ifadelerdeki çelişki nedeniyle ilgililerin sorgulanmasının Meclis-i Valâ Dairesinde kurulacak bir komisyon tarafından yapılmasına karar verilmiştir.⁵⁶ Sorgulamada, Celal Bey'in, kendisine yönelik tüm suçları reddetmesi, Safiye Hanım'ın, ifadesini değiştirerek, kocasının kendisine “sadece” iki yıldan beri şiddet uyguladığını söylemesi,

⁵¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MVL 158/4560, 20 Ca 1265; İ.MVL 149/4234, 11 Ş 1265, 23 L 1265, 27 L 1265, 28 L 1265.

⁵² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MVL 149/4234, 24 B 1265, 12 N 1265, 25 N 1265.

⁵³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MVL 158/4560, 7 S 1266, 20 S 1266, 21 S 1266.

⁵⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MVL 170/5080, 13 R 1266.

⁵⁵ Konuya ilişkin Meclis-i Valâ Mazbatası (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MVL 197/87, 27 C 1266) ve Sadareten Saraya yazılan yazı (A.AMD 8/62, 17 B 1266).

⁵⁶ A.AMD 8/62, 17 B 1266; İ.MVL 170/5080, 23 B1266 ve 25 B 1266; A.MKT.MVL 28/64, 8 Ş 1266.

kadını muayene eden zaptiye hekiminin raporunda da,⁵⁷ kadının vücudundaki yara izlerinin ve kemiklerindeki sıkıntılarının genetik nedenlerle veya korkudan kaynaklanan hastalığından meydana geldiğini belirtmesi; tanık ifadelerinin, kadının şiddet gördüğüne bizzat tanık olmadıkları, kadının yakınlarından duydukları şeklinde Celal Bey'in lehinde değişmesi; kadını öldürmeye teşebbüs ettikleri iddia edilen adamların, önceki ifadelerinin, Sivas Mutasarrıfı Münib Paşa'nın kavasbaşısının işkencesi ile alındığını iddia etmeleri üzerine Celal Bey'in bir suçunun bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Kadının kendini güvende hissetmediği için İstanbul'da kalması, Celal Bey'in de Sivas'a dönmesi, karısını boşaması ve nafaka borcunu ödemesi uygun görülmüştür.⁵⁸

Sonuç

Yukarıdaki örnek olaylarda da görüldüğü üzere, hemen her dönemde ve her yerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kadınlar, başta fiziksel olmak şiddetin farklı türlerine maruz kalmıştır. Hukuk, Hanefi içtihatları doğrultusunda Devletin son dönemlerine kadar şiddete uğrayan kadının evliliği koca izni olmadan bitirebilmesine imkan vermese de, kadını tamamen korunmasız bırakmamış; muhâlaa ve şartlı talâk yollarıyla kadının, şiddet gördüğü kocadan kurtulabilmesi mümkün olabilmiştir. Bunun yanı sıra kadın, kocasını kadıya şikayet edebilmiş ve cezalandırılmasını sağlayabilmiştir. 1916 yılından itibaren, diğer mezhep görüşleri de dikkate alınarak kadının boşanma yolları artırılmış; 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile de kötü muamele ve geçimsizlik bir boşanma sebebi olarak dikkate alınmıştır. Böylece temelde Hanefi hukuku ilkelerine dayanan Osmanlı aile hukukunda yapılan bu önemli ve dönemine göre ileri olan bu düzenleme ile Osmanlı kadınına önceki durumuna nazaran büyük bir imkan sağlanmıştır. Ancak bu Kararnamenin uygulanma süresinin oldukça kısa olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

⁵⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MVL 170/5080, Aralık 1850

⁵⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MVL 204/6499, 22 R 1267, 22 Ca 1267. Sivas mutasarrıfı Münib Paşa'nın da tüm bu olaylardaki uygunsuz davranışları nedeniyle Sivas'ta kalmasının mümkün olmadığına, başka bir yere tayinine karar verilmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri.

İstanbul Kadı Sicilleri (<http://www.kadısicilleri.org>) .

Kitap ve Makaleler:

Akgül, Lütfiye, “İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:19, Sayı:62 (Bahar 2015), s.21-34.

Aktan, Hamza, “İslâm Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s.396-433.

Aydın, M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1985.

Aydın, M. Akif, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s.434-455.

Aydın, Mehmet Âkif, “Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma “Tefrik” ”, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 23-35.

Bardakçı, Murat *Şahbaba*, Pan yayıncılık, İstanbul 1998.

Bulaç, Ali, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Birim Yayınları, İstanbul t.y.

Can Gürkan, Özlem /Fatma Coşar, “Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri”, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, C.2; Sayı:3, 2009, s.124-129.

Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988.

Cin, Halil / Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya 2011.

Ekin, Ümit, “Osmanlı Toplumunda Sıkça Başvurulan Bir Boşanma Yöntemi: Muhâla'a”, Sakarya Üniversitesi *Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi 05-07 Mart 2009, Kongre Bildirileri*, C.3, Sakarya 2009, s.119-129.

Erbay, Celal, “Nafaka”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.32, Yıl:2006, s. 282-285.

Kayabaş, Ebru, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi -Hukuk-ı Aile Kararnamesi-*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2009.

Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, Derleyenler: Gökçeçiçek Ayata/Sevinç Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Kurt, Abdurrahman, “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı*, C.5, Yeni Türkiye Yayını, İstanbul 1999, s.434-449.

Memiş, Emel, “Ekonomik Şiddet Kapsamında Karşılıksız Emek”, *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet*, Editörler: F. Kaya/N. Özdemir/ G.Uygur, Savaş Yayınevi, Ankara 2014, s.167-178.

Okuyan, Mehmet, “Kadına Yönelik Şiddete Kur’ân’ın Bakışı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXIII, Samsun 2007, s.93-134.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’daki İslam*, Yeni Boyut Yayını, İstanbul 2013.

Selçuk, Havva, “Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (Karefad)* 1(1), s.109-126.

Yüksel, Hasan /Saim Savaş, “Osmanlı Aile Hayatına İlişkin Fetvalar”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s.876-897.

